

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

NEGYEDIK ÉV

Pesten.

Május' 5. 1840.

18. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Ferge István' Meséi és Költeményei (*Kramarsik*). — Tarczy' Természetana és Népszerű Égrajza. Folytatás (*Harga János*). — Visszaigazitások. Orosz mint theologus (*Sárkony*).

HAZAI LITERATURA.

Költészet.

Erkölcsmesésítő mesék és eredeti költemények. Ferge István által. Pesten, nyomt. Trattner-Károlyi betűvel. 1839. 8r. (10 és) 104 l. Füzve ára 24 ep.

Hogy az oktató költészet, minden nemeivel 's formáival, literaturánk' mezején igen elhanyagoltatik, már a' Figyelmező is panaszosan említé. 'S ezt az elhanyaglást eléggé sajnálni nem lehet, ha meggondoljuk milly hatásos befolyással lehetne annak kiművelése az egész nemzet' kifejtésére. De még sajnosabb az, hogy a' gyermeki es ifjkorra egyáltalában olly kevés figyelemmel vannak iróink, nem csak a' költészetben, de a' szorosabb értelemben vett tudományokban is. 'S e' pontban még rosszabbul állanánk, ha Marczibányi Lajos' jutalma literaturánkat két jeles kézikönyvvel nem ajándékozta meg, melly mesternek és tanítványnak cézirányos segédforrást nyújt, mellyből mindegyike meríthet. — Van ugyan egy kettő, ki e', nem mondom érdemlett jutalmat, de sokszor csak méltánylást is alig nyújtó pályaa dicséretes szorgalommal munkás, de mit tehet egy kettő ott, hol a' felébredt nemzet többek' munkáját kívánja. Érzik e' szegénységet a' nevelők 's tanítók, kik idegen források nélkül sehogy sem boldogulhatnak, minek

szomorú következése az, hogy ha német vagy tót ajkuak, 's a' nemzeti nyelvben járatlanok, vagy legalább szellemébe nem avatottak, azzal irgalmatlanul bánnak, 's magyarosított német-séggel vagy szlávssággal gyötrik a' növendéket, ez pedig a' nemzeti nyelv' elhanyaglásával fizeti tudományos ismeretét. Szinte különös, hogy épen ez a' mező, mellynek nemzetiségünkhöz mért kiművelésétől egyedül lehet biztos józan nemzeti haladást várni, olly keveseket látszik érdekelni. Azért, legalább reám nézve, minden az ifjuság' nevelésében talán használható munka' megjelenése örvendetes tünemény, 's megszerzésére szívesen áldozom csekély jövedelem' egy részét. Reményemben sokszor csalatkozám; de mondhatom soha kevesebbé nem elégitett ki bármí tárgy vagy tartalmu könyv, mint Ferge István' előttem fekvő „Erkölcsmesésítő meséi és eredeti költeményei“.

A' mese egyszerű köntös alatt nagy életgyakorlati igazságokat rejt, 's magát, Florian szerint, bohó külsejével az együgyünél, bölcs tartalmával a' bölcsnél behizelgi, menedéke a' számüzött igazságnak, 's így az erkölcsiségre nézve csak jó hatásu lehet. Mi jeleset lehet a' nemben adni, eléggé tanusíták a' kedélyes görögmeseköltőtől kezdve az álnevű Szilágyi-sokan, 's köztök magyarok is. 'S ki ne szeretné magát költő által bevezettetni a' dalok' honába? az érző kebel' harmoniás kiömlése kit ne

erdekelné? van-e ki a' költészet' felséges voltáról meg nem győződött? Alig hiszem, ha csak nem valami száraz tözsérlelkű váz, vagy a' hasznót és kárt hideg pontossággal számítató lélek az, melly az élet' prosaözönén felülemelkedni nem tud, nem akar. De avatlatlan kéz e' szent tárgyakhoz ne nyúljon! 'S bár kemény a' szó, de ki kell mondanom: szerző olly kevés jeleivel lépett fel, nem mondom a' költészeti tehetségnek, de csak a' mindennapi józan tapintatnak is, hogy az olvasó kívánságait, bármi szerények legyenek is azok, ki nem elégheti. — Ha a' mult században lépett volna fel, talán türhető leendett olly mezőn, mellyen csak kevés virág dislett, 's ha nem is annyira izlése mint jó akarata miatt; de most illy mesékkel állani elő, miután Fáy és Czuczor olly jelesek izlettettek meg velünk; 's illy „költeményekkel“, miután füleink, hála költőinknek! egészen más szellemi és nyelvi hangokhoz szoktanak: hogy lágyan fejezzem ki magamat, megbocsáthatlan szerénységgel szerencsétlen gondolatja volt.

Érzi gyengéjét maga szerző is midőn mondja: „hogy a' nagy nemeslelkű hölgy (kinek munkáját ajánlja) lelkét és nagy nevét képzetiben lehetően felfogván, olly ritka erényekkel amalgamázott tükrötskének találta, mellytől reményli jelen munkájának azon helyezetet költsönözhetni, mellyet voltak szerentségek a' Természet urától nyerni a' tiszta víz partján létező tárgyak, mellyeknek örök képeit lebegi vissza, annak pompás kristályzata“. Milly keresett szavak! milly fa lábön járás! Előszavában is mentegeti magát azzal „hogy a' költészetben gyönyörködő Lélek, egyszerre remekeket nem tud teremteni; hogy ő még csak élte tavaszában van; hogy fellengző képző tehetsége kis méhészkeként ezer tárgyakra repked 's bámulásra méltó tárgyakat láttatik ugyan felfogni, de a' még csak ebredő ítélő tehetség nem képes azokat mozdulhatatlan alapra helyheztenni; hogy ő még csak bimbó, mellynek bájló kellemeit csak a' melegebb levegő tárja ki“. Furcsa őszinteség, melly azt vallja, hogy „illy lélek' születménye e' jelen könyvetske, melly két részből áll, u. m. Mesékből és Költeményekből“. De hasztalan minden mentegetés, ref. csak egyet fogadhatna elégséges mentő oknak: ha szerző munkáját sajtó alá nem bocsátja. Mert ha van hajlandósága a' verselésre, panasolja el hegynek völgy-

nek kőnjait, írjon emlékkönyvekbe verseket, használja „tehetetlen muzáját“ (mint ő maga nevezi) alkalmi versezetre, de a' magyar olvasó' lelke 's erszénye iránt viseltessék egy kis kimélettel. Fognak-e a' szép remények, mellyekkel biztat, valósulni, meghatározni nem merem, mert kételkednem kellene az emberi lélek' haladásáról: de a' jelen munkában, bár mint szeretne is ref., oroszláncörmöt csakugyan nem lát. 'S van egy körülmény, melly igen csüggeszti e' reményt, az t. i., hogy szerző már 1823ban egy kötet nefelejstet írt, 's a' higgadásra így elég ideje volt. Minden további bírálat helyett lássuk szerzőt magát néhány meséiben, a' javából, 's a' rosszából.

Mese 2. A' Mészáros és Kutyája.

Káromolta a' mészáros kutyáját, miért nem kapaszkodik, az üsző füleibe? miért monda az: mivel az is állat, én is a' vagyok: de majd el is felejtettem, hogy kegyed ad nekem kenyeret. —

Jó lett volna az erkölcsi mondást, mellyet e' mesébe rejt a' szerző, világosan kitenni — mert a' mese a' mint most áll, azt is jelentheti, hogy meggyőződésünk ellen is vakon kövessük annak parancsát, kinek lekenyerezetei vagyunk. De másként is jobb volna, ha a' mészáros figyelmezteti a' kutyát arra, hogy ő ad neki kenyeret.

Mese 6. A' Rózsa.

Bosszonkodott a' Rózsa, hogy miért kötötték őtet a' többi alávaló virágokkal egy tsonóba?

Sok kevélyek szerettek volna, ha reszekre a' Teremtő Legyen-e, különös világot alkotott volna. Ethervad pedig a' ró'sa is, mint a' legalább való fű. —

'S ez talán legsikerültebb meséje.

Mese 7. A' Kisasszony és Szunyog.

Egy érzelő Kisasszonyka, az est homályában gitárja hurjain, szerelmit álmadozó el, 's a' szunyog hó szín kezeit, jól meg meg tsipe. Hijába üze azt a' szép magától „Oh! (így fejtegeté vizitye okát) én Nagyságotól un'sikalni szeretnek tanulni de szerelmes is vagyok belé, valahányszor megcsipem, vegye forró csók helyett! én másként csókolni nem tudok“.

Így csókolnak sok szerelmes Ifjak. —

A' mese magában is elég bírálat. Szegény ifjak!!

Mese 16. Béka és a' Halász.

B. Ugyan halász bácsi: enekellye el csak kend azt a' szép dalt, mellyet a' minap, olly nagy örömmel hallgattam, kezdje csak el az én kedvemért! H. Oh! fertelmes teremtmény, majd főbe ütök ezzel az evezővel, meg te az én dalolásomra ásitózol! B. Mit? hát nem én vagyok e' tonak fő Birtokosa? 's kend csak Árendás! nem tudja a' köztünk való relatiót. Respect!!

'S ez mese. Mint ha minden o ság, mellyet béka vagy más állat mond, azonnal mese is volna.

Mese 18. Fa-levél és a Szél.

Fa-lev. Mit fujdogálsz mindég kellemetlen szellő, soha egy pillanatig sem lehetek nyugalom-ba gajaimon. *Szél.* Mig ágaidon fogsz függeni, addig sértegetéseimnek, kisebb nagyobb mértékbe ki leszel tétetve; majd ha elsáppadva a' földre szállongsz, többé háborgatni nem foglak.

Hasonló sorsunk!

A' jobbaktól való.

Mese 42. Az Élőfa és a Fejsze.

É. fa. Saját derekamból származott azon gaj, mellet az ahoz értő kifaragván, te véled fejsze! atyafiságra lépett, 's még is oly kegyetlen vágásokat *leszel* derekamon! A' fejsze erre semmit nem ügyelve folytatta munkálatát; 's a' szép, a' kedves gyümölcsöket termelt fa, melyen (azelőtt meljet) az himzett madárkák örökös *Concertye* hangzott, *elszánt rohanással* dült alá, 's a' körülte volt növények remenyit is, bár kéntelen, öszve — tiporta!

Szegény fa! ártatlan növények!

Hozzá tehetjük: szegény meseirő!

Hogy közlésimet a' legrosszabb mesével ne végezsem, még egyet.

Mese 44. A' Kotsi kerekék egymáshoz.

„Mit nézel engem le? (szólt az első és kisebb kerek a' hátulsohoz) talám azért hogy kisebb vagyok nálad? hát nem veszed észre, hogy en török neked útát? 's nem jut eszedbe hogy ha en öszve rogyok, te is meg állasz? és csak úgy mehettz tovább, ha út törőd ismet hozzám hasonló leszz!“

Gondolom eleget, talán sokat is láttunk sz'. meséiből — a' közlött mesékből meg fogjuk itélhetni minő helyet lehessen neki a' meseirők' sorában kijelelni.

Szerző „*Költeményeinek*“ egy kicsi kis hiók van, t. i. a' költői gondolat, költői formában. Hol rimekbe vagy hexameterekbe szedé szavait, legalább a' fül sejdít verset; de hol az is mulasztva van, semmi sem gyaníttatja velünk, hogy a' költészet honában kellene lennünk. Az a' legjózanabb prosa volna, ha a' józan ürest jelentene; de prosa minden esetre, a' legáljabb és legkeresettebb elemekből szótt harlequinöntös. Lássunk egy példát, mint éppen kikaptuk.

„Megunja a' lélek az egyformaságot, és bár legkedvesebb örömbé uszkállyon is, sohaít egy más tárgy után epedve; 's ha nem találja azt fel jelenvaló körébe mind addig repked a' mig el nem jut bírtokába“.

„En is a' mult napokban megunva Városomnak lármáit, hol tolongva sétál alá 's fel a' góg és annya a' kevélység; vállamra felvevém a' puskám 's vadászni mentem! — Elértem már az erdő sar-

káig, mellynek egyik oldalánál, eszembe jutott hogy a' tavakba sok vad kacsák tanyáznak, 's helyebb a' nád között, ha ladikra ül az ember, ludakra is találhat“.

Ki fog ebben költeményt, vagy csak verset is sejteni? 'S e' példa után engedjen el olvasónk minden bővebb kimutatásokat. Avagy untassuk-e a' legnevetesegebb dagály' példányaival; *csodálkozásit* ébreszszük-e fel e' grammatica' 's e' helyesírás (!) virágai által, mellyeknek a' tizenkilencedik század' negyvenedik évében csakugyan nem terem többé párjok a' magyar literatura' ege alatt — kivéven ha szerzőnek folytatni tetszenék ezen a' maga nemében egyenetlenül futott pályát; egy lexicon xenologicumot szerkeszszünk-e az illyekből: gitárja, vizittyé, monsieur, ködfirhang, fröstök, jó volna trupjainknak edjütt marschirozni, quártélyá, commoditás, marschba vinni, Champagneres boutelliákat, Asinus, concertye, materia, Tyranná, vékony vapór smizlitskéje stb stb; mellyekkel lapjai telvék, mert ő, mint mondja, szándékosan mellőzi a' literaturába(n) már honosított de még nemzetünk' nagyobb része előtt ismeretlen szavakat*), hogy azok (a' nemzet' része előtt még ismeretlen szavak-e?) még az együgyűek és gyermekek által is megértetődven, a' moralításra nagyobb befolyások legyenek: feledvén, hogy az írók nevelői a' nemzetnek, hogy haladó nemzetiségünk elleni vétéség, ha magok nem akarnak menekedni az idegen nyelvek', eddig is sajnosan tapasztalt, nyugtétól. — De ezekre szükség nincs. Az olvasó a' felhozottakból tudni fogja, melly rangba sorozza ez elmeszüleményeket; szerzőnek pedig a' szászor elmondott mindennemű szabályokat, mellyeknek ismerete nélkül írói tollhoz fogni bűn, felidézni, a' critica' határain innen van. Az az iskola' dolga.

Prof. **Kramarcsik.**

Természettan.

- 1) *Természettan az alkalmazott mathesissel egyesülve... Tarczy Lajos által. Két kötet stb.*
- 2) *Népszerű égrajz (Astronomia popularis). Irta Tarczy Lajos stb.*

(Folytatás).

A' második cikkely' függelékében, a' rugalmas testek' összeütközésénél (§. 197.) két

*) Tehát a' „moralitas, monsieur, kvártély, commoditás, vizit, trup, asinus 's t. illyennek megfelelő m. szavaink ismeretlenek nemzetünk' nagyobb része előtt?

rugalmas gömb' összeütközésének esete úgy van föltéve, mint ellenkező irányzatuké, azonban a' képletek különböző irányzatuktól vannak lehúzva. 1) $Mx - M(C - x) = MC'$; $\frac{Mx - MC + Mx = C'}{M}$; $2x - C = C'$ 2) $mx + m(x - c) = mc'$; $\frac{mx + mx - mc}{m} = c'$; $2x - c = c'$. Ezekből 3) $\frac{2 \cdot (MC + mc)^m}{M + m} - C = C'$; $2MC + 2mc - MC - mC = C'(M + m)$; $\frac{C(M - m) + 2mc}{M + m} = C'$. A' negyedik képlet is az azon irányzatu rugalmatlan gömbök' esetéből's képletéből van lehúzva. Az ellenkező irányzatuaknál $2mc$ épen ellenkező jelű $\frac{2(MC - mc)}{M + m} - C = C'$; $2MC - 2mc - MC - mC = C'(M + m)$; $\frac{C(M - m) - 2mc}{M + m} = C'$, így lennének ezek, és ezekből lehúzandó több képletek.

A' harmadik cikkelyben örömmel látja recens. az égi mozgást, mely az elméleti égtant három nagy pontokban adja, úgymint 1. látszó égrajz, 2. való égrajz, 3. természettani égrajz. Szükség itt megjegyezni, hogy szerzőnek *Népszerű égrajz* cím alatt kiadott munkája, ezen fejezet' harmadik cikkelye külön nyomatva, egyedül előszóval ellátva, melyben az égtan' becses rajzolatik, egyszersmind előadatik miképen ez könnyebb megszerzethetés, és így ezen becses tan' inkább terjedése végett nyomatott ki a' Természettanból. Ezért véleményünket mi is egyszersmind a' külön kinyomott Népszerű Égrajzra is mondandjuk. §. 208. A' gömb' felületének képlete $a = 2 \pi r^2$ hibásan áll, mert tudjuk, hogy a' gömb' felülete = a' legnagyobb körkerület, és állandó szorozmánya, már pedig $2r : p = 1 : \pi$ után, $p = 2r \pi$, $2r \pi \times 2r = 4r^2 \pi = a$, ebből állhat elé gömbtömeg $s = 4 \pi r^2 x \frac{r^2}{3} = \frac{4 \pi r^5}{3}$.

Az égi helyközre nézve, igen népszerűen van mondva (§. 210.), hogy ha egy közellévő hegyet vagy fát egy emeletes ház' ablakából nézek, azoknak csúcsait az égnek egészen más pontjánál látom, mint ha ugyanazokat az emeletes ház' aljáról nézem, azaz, alulról magashra viszem a' csúcsát, mint felülről; azonban midőn ezen népszerű beszéd után a' vízszines helyköz $\frac{z + z' - q - q'}{h \text{ pótkeb} + h \text{ pótkeb}}$ fejtetik, ez

a' Természettan' Égrajzában, hol a' hallgató az oktató' fejtegetését várja, helyén van, a' Népszerű Égrajzra nézve pedig semmit inkább, nem ohajtanék, mint hogy ezt a' nép a' hallteremen kívül is megértené, annyival inkább mert a' képből némely kihagyott betűk is kipótolandók, 's ez *egyszer* igen sok *többszörért* megjegyzendő, a' mi mathematicus könyvben annál nagyobb figyelmet kíván, mert itt a' képek' betűit, csak ahhoz teljesen értő pótolhatja ki, midőn más könyvekben egyes szavak' nyomási hibáját akármely értelmes olvasó is eltalálhatja. A' nap' kelésének és nyugvásának pontjai, a' nap' magassága, 's azimuthja tavaszhoz elején igen népszerűen adatik elé (§. 216), igazán népszerű égrajzba való, — azonban ezek a' Természettan' Égrajzában, karélys háromszögvény-mérés által is kimutathatandók. (§. 222.) ohajtottam volna a' hollygók' bizonyos időbeni helyzetök' kimutatását, még pedig a' Természettan' Égrajzában, tudományos mérés, a' Népszerű Égrajzban pedig népszerűen, népszerűen: legalább a' hónap' első napján látható-e? hány órákor kel föl, megy le, delel, merre, és mintegy mennyi távolra a' láthatártól? mert különben csak pusztá szemünkre vannak mind ezek bizva; pedig tudjuk, némely gyenge szemek a' fény által mi könnyen vakítottatnak. (§. 226.) hol az éjszaki és déli félgömb' csillagzatai nevezetnek, ohajtotta volna recensens, legalább a' Népszerű Égrajzhoz a' két félgömb' rajzát, mert pusztá nevek után a' csillagzatok' megismerésében nehezen haladhatni: a' Természettan' Égrajzában — legalább akkor ha azt hallgatók használják — föltétetik, hogy az oktató azokat megmutogassa 's megismerésökhöz eszközt nyújtand. (§. 231.) a' föld' forgását mutató erősegek valóság tudományosak, azonban kérdem vajjon $n = \frac{\pi \sqrt{I}}{h}$ képlet' nem csak tételét, mert ez nem sok, hanem lehuzását is a' Népszerű Égrajzból népszerűleg megérthetni-e? (§. 233) a' föld' keringésének tudományos és férfias megmutatása kezdetik. E' tárgy körüli tudománytalan beszédektől messze térő ezen megmutatás' elője, mely a' csillagtévedésen alapúl; második a' hollygók' mozgásán mely a' hollygók' rendszerére, ez ismét a' halhatatlan Kepler' három ismert fő törvényére emel, melyek után naprendszerünk mennyiségi határozásai két táblában adatnak.

A' látszó és való égrajzból tudományosan emelkedő természettani égrajzban az égi testek' természettani tulajdonságain kívül helyén szól szerző a' központhoz és központtól erőkről, miknek egyetemes érintését több természettanokban eddig a' két erő által okozott mozgásnál láttuk, itt pedig alkalmazólag, és építve a' fentebb látott Kepler és Newton' törvényeikre, hol a' központhoz nagy súlyerők' azon lehúzását, miszerint azok a' távolnak másod rangu visszás arányzatát tartják, örömmel olvassuk: $p: p' = r'^2: r^2$, azonban midőn ez a' Kepler törvényére alapul, és mégis ebből $\S P: p =$

$$\frac{1}{R^2}: \frac{1}{r^2} = \frac{R}{T^2}: \frac{r}{t^2}, \quad \S P = \frac{2S}{t^2} \text{ után, } \frac{r}{R^2 t^2} =$$

$\frac{R}{r^2 \cdot T^2} = r^3, T^2 = R^3, t^2 = T^2: r^2 = R^3: r^3$, a' Kepler törvényének lehúzása itt nem tudományos kör-e? a' Népszerű Égrajzba pedig semmi esetre sem való, mert én ölelném és csókolnám azon magyar népet, ki az ilyen tételeket és ezeknek lehúzásokat hova hamarabb megértené. A' központhoz és központtól erők után tudományosan fejtegettetik az égi testek' bolyongása 's ebből értendő tünemények. A' súlyerő' és tömeg' arányára épített égi testek' tömegeinek 's ebből lehúzott általános súly' egyenlítőményében $\frac{T \cdot r^{1/5}}{P \cdot r^3}$

$= \frac{D}{D'}$ ki ahhoz ért, mimódon ne gyönyörködnek? a' mi viszont mint ok, az égi testek' bolyongására mint okozatra vezet vissza. Az égi testek' természettani tulajdonságai közt Ceres, Pallast, Junot, Vestát érintetlen találom. Itt lehetett volna érinteni némelly véleményeket, millyen Schroteré, kiét egyébiránt én sem helyeslem, ki azokat önfényű testeknek akarja venni. Azon kőd mellybe sokszor burkolva, 's azon tiszta fény, mellyben néha tündökölve föltűnnek, úgy látszik, hogy még erősen hűlő tömege mutatnak.

A' harmadik fejezet a' szilárd testek hullámzását adja. Minthogy a' szilárd testek' hangzásának elemei ezen fejezetben adatnak; a' hangtudományt rendszer' tekintetéből nem itt kellett volna-e adni? Igaz, hogy a' hangtudományba a' cseppeshígak és légneműek is mint hullámzó testek, részint hangvezetők, részint hang-okozók gyanánt bejönnek, de azért ezeknek illy czélből itteni megemlítése mellett, ezeket saját helyökön épen azon nézetből miből adva vannak, ki lehet és kell is fejteni, —

azonban azon rendszert követve mit szerző is követe, nem könnyebben történik-e átlépés a' légnemű testek' hullámzásáról, mint kivéknyultabb erőről, a' szilárd testek' hullámzásánál, a' hőre, mi után annak hullámzó mozgása kétségtelen?

A' második szakasz' első fejezete a' híg' egyensúlyáról szól Hígálltan czim alatt. Itt (§. 260.) Bramah vizsajtóját egész alakban ohajtottam volna adadni: ilyen nagy pontosságú erőmű terjedelmesebb ismertetést kíván, valamint ezen vizsajtó nyomási mozzanátának meghatározásánál szükségesnek látnám a' hengeroldali függvényt kitenni, így nyomás $n =$

$$p \cdot D^2(\phi) \cdot A \frac{1}{d^2(\phi) \cdot a}$$

mert tudjuk, hogy a' cseppeshíg' nyomása valamely felületre, nem a' nyomó erőtől függ; hanem a' nyomó felületnek az oldalhoz arányzott nagyságától. Egy fontnyi erő egy \square'' ha az edény belső felülete 100 \square'' , egy mázsát nyom. (§. 268.) a' szilárd és cseppes testek viszonyos nehézségöknek meghatározása hosszasan, és némi ismétléssel adatik, valamint fentebb igen hosszas a' híg' egyensúly' fő törvényének megmutatása. Igaz: brevis esselaboro, obscurus fio: de ez megfordítva is igaz, azonban szerzőt itt azon igyekezete menteni látszik, hogy a' könyvet magányos haszonra is adá. — A' második fejezet Hígmoztan czim alatt a' hígmozgás' tudományát adja. Ezen fejezet a' többihez aránylag, bár igen fontos, igen röviden van adva. A' víz' folyamokbani mozgásának semmi, az oldalnyílásoni mozgást kivéve, a' csatornákbani mozgásnak Prony képlete van egyedül érintve $u = 26, 79 \frac{\sqrt{DH}}{L}$; a' vízmoz-

gás' mozzanatai a' malmoknál, az alul és fölül csapó malmoknál nincsenek érintve, holott ezek részint mindennapi hasznuk, részint az országgyűlésen is a' napi renden levő dunaszabályozással rokonok. Ki nem emlékezik ezen lapokban is Győry és Vásárhelyi' ezen tárgyú tudós vitáikra? Ki nem sajnálja a' jelen országgyűlésen is a' legjelesebb követnek azon nyilatkozását, hogy a' dunaszabályozásra idegen vízműértő szükséges. Igen is! az ezen tárgyú elveknak a' természettan' alkalmazott részében kell előadatni, különben az illy tárgyú értekezéseket és vitákat ha nézés' tárgya, csak nézi, ha hallás' tárgya, csak hallja az ember, és hozzá nem ért 's e' mellé azt gondolja hogy más sem. — A' harmadik rövid fejezetben, melly a' Híg-

hullámant adja, többi közt Weber nevezetes nézeteit olvashatni a' hűghullámzás' magasságáról, mélységéről és erejéről.

A' harmadik szakasz' első fejezete Légálltan czim alatt a' légnemü testek' egyensúlyáról szól. Itt (§. 288.) midön a' légnem nem nehézsége hanem súlya (mert a' súlyt és nehézséget egymástól meg kell különböztetni) = $\frac{7.60.14}{8} = 1900$ font, nem lett volna ezélszerüetlen röviden érinteni, hogy 60 font a' víz' súlyt jelenti egy köbláb alatt, a' 14 pedig a' higany' viszonyos súlyát, mert ez főleg a' magányos tanulót zavarba hozza, minthogy az első sokak által 70 párizsi fontra, az utolsó pedig szerző által is 13,580 tétetik. Nagyon jeles itt a' légmérő közép állása 's ebből lehúzott eredmények körül Burchart, Buch és főleg Dove' tapasztalata. Dove' légmérő és szélrózsa körüli fáradozásának köszönjük a' légtan ezen nevezetes tételét: Ha keleti szélkor esik, a' légmérő száll, ha pedig nyugoti szélkor esik, a' légmérő emelkedik, melly tétel mind két esetben megfordítva is áll; 's ennek igazságát én illy népszerűleg ohajtottam volna kifejtve látni. — Tudjuk hogy keletről, főleg éjszakkeletről, legtömöttebb, 's mikor ideje van, leghidegebb lég' tódul hozzánk az ázsiai száraztér, és főleg az Ural hegyek miatt. Ezen tömött és hideg lég' már viszonyba jövéen, a' nálunk akár mi ok miatt kiterjedt gőzös léggel, melly a' légmérő' leszállását eszközli, a' tömött és kiterjedt, hideg és gőzös lég' ellenkező találkozását már szükségesképen, egy vagy más helyt esőt okoznak. Nyugot felől az atlanti tengerről hozzánk gőzös és kiterjedt lég' nyomul, midön már ezen kiterjedt és gőzös lég' tul az atlanti tengeren ható erős szél által hozzánk nyomul, hol légmérőnk állása, légünk' tömött és hűves állását mutatja, itt is a' két ellentételek viszonyítása esőt szül. Egyébiránt alig szükség említeni hogy a' légsúly- és szélnél, mint magokban mozgonyi és külerői tüneteknél, az eső eléállására, valamint a' légsúly, és szél' változására több kell mint külerő, erre vegytani erő kívántatik, és épen a' mozgonyi erőknél az ellentételeknek egyensúlya, a' vegytani működésnél pedig az ellentételek megelégedése gondolható levén, az esői eredmények, bár a' körülmények álljanak is, sokszor kimaradhatnak. (§. 289.) a' Mariotte' törvényénél az öszszetömött lég' térfogatának aránya nincs érint-

ve, mi a' nyomó erőkkel visszás arányzathban áll $k:k' = V':V$. A' léggömb, vagy léghajó' fölemelkedésének számolása, valamint a' hegyek' magasságának légmérők általi megtudása is igen népszerűen adatnak; a' lég' ritkulása utáni fölszámlálása pedig léggömbök' magasságának 10—100 mérföldnyi bizonytalan különbségben hagy, melly utolsó úgy mint a' 100 mérföldnyi magassága léggömböknek, nem annyira a' fénytani mérés mint inkább a' tűzgömbök, és éjszaki fény helyi bizonytalanságán alapul. — A' második fejezetben, melly *Légmozgatan* czim alatt a' légnemü testek' mozgásáról szól, igen örömmel látja recensens a' szelek' ismeretes felosztását, előállításukat 's bizonyos helyeni uralkodásokat stb, miket rendszeretlenül mások a' meteorológiában szoktak adni. — A' tulajdonképeni légmozgásnak csak ezen egyetlen tételét talalom: valamely edényből tóduló lég' sebessége = $\frac{\sqrt{2hDh}}{d}$, D a' higany tömötsé-

get, d a' légnem a' nyilásnáli tömötségét, h a' légmérő' állását jelentvén. — A' harmadik fejezetben Légálltan czim alatt, a' lég' hullámzása igen röviden a' latik, holott ennek bővebb fejtegetése a' légmérő' változásaira, szelek' előállításaira 's ezek okainak fürkészésére. 's más légi tünetekre nagy fényt derítendett vala.

A' negyedik szakaszban adatik a' Hangtudomány mind kimerítőleg, mind világosan úgy hogy ezen szakasz' tartalmára nincs most mit mondani, mint részemről az általános megelégedést, azon megjegyzéssel mit már fentebb érinték, hogy én ezen szakaszt a' szilárd testek' hullámzásánál adtam volna rendszer' tekintetéből.

A' természettan' első részéhez függelékben a' kor' észtan-eszméinek kifejlése, 's főleg alkalmazása annak a' természettanra, felségesen adatik. De ez bármely helyes és esztani, nem a' természettanba való. Igaz, a' természettan' írójának a' természet-észtan' kifejlésének eszméit birnia kell, de ezt elég birni és vezérfonalul eszmékben tartani, mert a' természettant mint véges, mint egyedis és részletes értelmi tudományt, a' végtelennel és tisztán észivel összevegyíteni nem szabad. Azonban itt, és máshol is sok helyt, a' természettanban elszórt természet-észtani eszmék azon tekintetből kimenteni látszanak szerzőt, mert házában tudommal sehol természet-észtan nem

tanítottak, nem csak, hanem még taníttatni sem akar. És nem csodálom, mert arra hogy természet-észtan taníttassék, a' természettant tudni kell; már pedig a' legújabb észtanárnál is a' fény-visszahajtás és megszegés tüneményeit is összezavarva látom. — Hát még a' többit hogyan látnám! Tehát — neccatur conclusio. — Itt végződvén az első részt magában foglaló első kötet, következik a' második, mely a' második és harmadik részeket foglalja magában.

Warga János.

(Folytatása következik).

V i s s z a i g a z í t á s o k .

IX.

Orosz mint theologus.

Mult évi Figyelmező 22. és 41. számaiban, 24 számjegyű társa ez intézetnek a' protestansokat a' kereszténység' palladiumát ostromolni merészkedő Straussal egy osztályba sorozta. Két tisztelt férfi (I. Figy. 51. és 52. sz.) okokkal 's illedelemmel felelt a' helytelenül, de mégis a' türelemhángján vádoló állításaira; mennyire nyertek, ítélje meg a' közönség: azonban, — mint az egyik (Füsüs) „szózatá” végin kijelentett ohajtásából, es a' másik (Lugossy) „ellenjegyzeteinek” elején lovagi szellemben kifejezett vitázásról lemondásából világos — mindketten véget akartak vetni a' valást illető vitáknak, helyesen bizván ügyöket a' józan felvilágosodás' lelkére, mely hála a' kereszténység' istenének! egész nemzetünk' jobb részét felekezeti-különbség nélkül meghatván, már is ölelő karokat tárat a' testver polgárokkal egymás eleibe. A' „Szemle” talán örülven a' nevezett két férfiú' kinyilatkoztatott ohajtásainak 's vitázásról lemondásának, és talán épen ezek' következtében felelettől vagy megrovatástól nem is tartván, felvette theologusi tollát, hogy józan logica 's a' Bajza úr által számára olly méltán ajánlott szemüvegek' használása nélkül, bíráló szemlet tartson olly tudománybeli ezikkek fölött, melyet talán az iskolában csak synoptice 's mellőzhetlen kénytelenségből hallgatott? Nem, tisztelt úr! állításait hallgatásunkkal igazaknak el nem ösmerjük, 's hogy nem is ösmerhetjük el, ezt, kiváltképp önnel van ugyan szándékom tudatni, mert hiszem, hogy a' józanabb közönség, mely az ügyet 's criticusát ismeri, meg lesz győződve további felvilágosítás nélkül is el nem ismeresünk felől: minthogy azonban lehetnek ollyak is, kik még nem ismervén jól a' halálmadár-kiáltást, nem tudják ha ezen, hajozásuk közben esőnakjokhoz elhatott hangot, valamely szegény beteg hattyu' saját halálát jövendő dala-ból kapta-e a' szél fülökbe, vagy pedig a' szélvészmadár vihart jelentve kiáltá el fölöttök; hogy az illyek is meg ne rettenjenek, 's az elsőbet ez utóbbi helyett felre ne ismerjék; végre, hogy a' hibázott publicista egy kevéssé okúljon is, kívánom

e' tárgyat köz helyre vinni, 's az Orosz úr' theologusi nezeit a' közönség előtt megemlíteni.

Igy szól ő Hírnöke' f. e. 3. számának Szemlejeben: „F. A. szathmári ref. pap, 2Anek azon állítását: „a' protestantismus' elve szerint a' szentírásnak nem csak egyes helyei, hanem annak egész szelleme is kinek kinek önbíráskodása alá bocsáttatik” olly rosz néven veszi, hogy, ugy mond „ezen elvnek megengedésétől sokakra nézve csak egy lépés lehet a' protestansok' nem-tűrhetéseig”. Távol vagyok a' protestansok' elveinek e' helyütti vizsgálatától: de F. úr' későbbi állításait teljes összhangzásba hozni épen nem tudom. O ugyan is a' „való elvet, mely a' szentírásra tekintve, minden igaz protestansnak sajátja, nemleges és igenleges kettős alakjában” adja elő. „Nemleges elv: személyes auctoritásnak a' szentírás' értésében nem hódolni; mely elv más szókkal ide megyen ki: nem comprometálni a' szentírás' megértésére nézve egy valakiben, legyen az bár akármilly nevű 's rangú ember”. Mir ezen elvet az előbbi kárhoztattal összehasonlítva, nem akarom ugyan állítani, hogy a' kettő teljesen hasonértelmű, de bizonyára nem is különböznek annyira egymástól, hogy ez utóbbi az igaz legyen, míg az első „csak egy lépés volna a' protestansok' nem-tűrhetéseig”. — Hiszen a' protestantismus' fő elve az önmegbírálás, és a' szentírás' értésében az úgy nevezett spirítus privátus, és így olly szörnyen nem vétkesíthetik az, ki személyes auctoritásnak nem hódolva, a' szentírást önbíráskodása szerint magyarázza”. — Furesa! ő távol akar lenni a' protestansok' elveinek szemlejebeni vizsgálatától, és mégis F. A. későbbi állításait — melyek pedig épen ezen elvekből folynak — nem tudja teljes összhangzásba hozni. Hát, ha az elv' eredményét vizsgálja 's rostálgatja, vajjon nem vizsgálja 's rostálgatja ezzel magát az elvet is? Logica! Vagy talán nem hiszen Orosz úr F. A-nak, 's az ő elvét a' protestans elvektől különböztetni akarja? Uram, ez rágalom, 's vigyázzon ön: mert az illy perek olly táblára tartoznak, hol hamis allegatiókra az ítélet' mérlege soha felre nem billen. A' kárhoztatott elvet a' protestans elvvel nem akarja teljesen hason értelműnek állítani, és így csakugyan sejdít köztök valami különbséget: igen, Orosz úr esti szürkületben szeret járni, és ott, igaz, hogy csak sejtteni lehet a' tárgyakat; csak az aztán kár, hogy másokat is kedvelt homályába magához akar rántani. Nem, kedves úr! ki igaz ügyben forog nem jár sötétben, — és ha bár a' protestans az ön „spirítus privátusát” nem ismeri is, tiszta napfenyél világosan látja mennyire különbözik a' Strauss' elve eg. háza' elvétől; és, hogy igen nagyon különbözik, ha Orosz úr a' Figyelmező említett számaiban e' tárgyat illetőleg kijött értekezéseket figyelemmel végig olvasta volna, most tudná: mert azokból eléggé világos, hogy a' Strauss' elvének következése a' keresztény hit' positivumainak mythussá változása, meghiusodása, a' protestantismus' elvének pedig a' keresztény vallásnak eredeti egyszerű tisztaságában szilárd megmaradása; de úgy látszik, hogy Orosz úr valósággal, mint tudva van, nem csak az olvasok' figyelmetlenségére számol, hanem ma-

ga is csak felületesen tekint a' tárgyakra, 's criticája tüstént kész, pedig: „Decipit frons prima!“
 Folytatja tovább a' „Szemle“ írója; „De néz-
 zük igenleges elvét a' protestantismusnak a'
 szentírásra nézve, melyet F. úr ebben helyhez-
 tet: „a' szentírás helyes értelmét magából a'
 szentírásból keresni ki, az illető felvilágosító
 tudományok eszközésével, minemiek a' keleti
 nyelvek alapos tudománya, régi történet- 's föld-
 irati és régiségstudomány, szent írók hiteles élet-
 írásai, topographia stb.; az ezeken épült egész-
 séges critica, szóval a' teljes készületű józan
 exegesis; 's mind ezen tudományos készületek-
 kel a' szentírás isteni tekintete, minden embe-
 riek feletti méltósága iránt szent tisztelettel
 megtelt kegyes érzetek között közelíteni a' ma-
 gyarázandó szent könyvhöz.“ — Már első tekin-
 tetre szembeszökő, mily bizonytalan, ingadozó
 mind ezen feltétel a' szentírás helyes magyará-
 zatához. Hol létezik azon bizonyos vonal, mely
 itt a' tudást a' nem tudástól választja el; mely-
 lyek a' sz. írók hiteles, és mellyek a' nem hite-
 les életleírásai, mellyek az ezeken épült józan
 exegesis határvonalai; 's végre ki bírálhatja a'
 protestansok közt „azon kegyes érzeteket“, mely-
 lyekkel hittársok a' magyarázandó sz. könyvhöz
 közelit? 'S mind ezeket előre bocsátva, mily
 joggal állíthatja F. úr, hogy „Strauss és az e-
 gész ifju n. ország' vallása épen nem protestans
 vallás?“ — Ki fogja megbírálni, vajjon az ily
 szigoruan kárhoztatottak nem bírják-e a' szent-
 írás helyes magyarázatához szükséges felvilá-
 gosító tudományokat nagyobb mértékben mint
 maga F. úr? Ki tagadandja meg tőlök a' meg-
 kívántató sz. tiszteletet, a' kegyes ér-
 zeteket? Protestans valóban nem, ha csak a' re-
 formatio eredetét gunyolni nem akarja. 'S így
 akárhányfelé ágazandik el még a' prot. vallás,
 azt annak több követői joggal nem kárhoztathat-
 ják, mert auctoritas és dogma nélkül vajmi ne-
 ház hierarchiai (így:y) befolyást gyakorolni?“
 — Itt már meg világosabban czáfolja magát erit-
 cusunk; mert már itt, feltett mentsege' ellenere,
 határozott szavakkal nem csak a' következményt,
 hanem magát a' protestans egyház' igenleges elvét
 vizsgálja, sőt kárhoztatja. De hisz' bocsánat neki,
 mert nem tudja mit cselekszik! Valóban szánando
 dolog, hogy ő a' tudás és nem tudás közti vonalt
 sem képes meghúzni, és mégis a' szentírás helyes
 magyarázatának említett feltételeit ingadozóknak
 meri állítani; pedig a' tudás és nem tudás közti ha-
 tárvonalat itt, mint egyebütt is épen úgy meg lehet
 ismerni, mint a' tudos és nem tudos közöttit. Pel-
 daul: megáll szemlélő úr egy tudos mellett, 's a'
 vonal kész. Igaz ugyan, hogy az avatatlan a' kö-
 szörült üveg 's gyemant közt nem tudja a' nagy
 különbséget, de a' mineralog egyszerre látja, hogy
 az egyik csak üveg, a' másik drágakő. — Kér-

di ő, mellyek a' szentírók' hiteles és mellyek nem
 hiteles életleírásai; ha akarja tudni megmondom:
 hitelesek azok, mellyek a' szentírásban találatnak,
 's nem hitelesek, mellyeket a' sötét középszázadok'
 legendái adnak. 'S mellyek a' józan exegesis' ha-
 tárvonalai? azok, mellyeket a' feltett protestans
 elvből, jó 's nem ó-roosz (értem a' régi dialecticát)
 logica mellett, minden ép eszű ember helyesen meg-
 ismerhet. Továbbá, ki lehet a' kegyes érzeteknek
 protestansok közt méltó bírálója? maga azon egy-
 ház, melly bizonyosan nem fogja gunyolni saját e-
 redetét, ha sorsosai' kegyes érzete felett itel is:
 mert annak szent czélzatai erkölcsiek, a' szent
 könyveket tiszteletben hagyók; és ki ezen szent
 czelzatok ellen fog eselekedni, bizonyosan nem ke-
 gyes érzetekkel közelit azokhoz. — Kétkedik még
 Orosz úr a' felett is: vajjon Strauss vagy F. A.
 bir-e nagyobb mértékben theologusi ismeretekkel?
 Ezen úr talán cryptostraussonianus, hogy így pártol-
 ja azon nagy tudományu ferfiút, ki pedig illyesmi-
 re épen nem szorult; szeretném, ha kiokoskod-
 hatná, mint jött be e' kétség „Szemléjébe“: hisz'
 Fűsüs úr Strausst tudatlansággal nem vádolá. Óva-
 kodjek ön az illyektől, úgy is theologiai karától
 F. A. tanári koszorút soha nem vár; hogy ő a'
 szükséges theologiai ismeretekkel bir, itelt felette
 felsősége, melly egyházi tanítóságra hatalmazá, 's
 bizonyítja hallgatóinak 's ismerőinek tisztes száma;
 Strausst pedig magok közelebbi ismerői, az egész
 Nemetsország 's minden munkái mely tudományu
 ferfiúnak vallják: nincs azért szükség a' kettő' egy-
 behasonlítására. — Auctoritást és dogmát is em-
 leget szemlélő úr, és azt mondja hogy ezek nél-
 kül nehéz hierarchiai befolyást gyakorolni. Így
 cselekszik a' sciolus, ki tárgyakról beszél, mely-
 lyek ismereti körén kívül esnek. Van a' protestan-
 tismus előtt auctoritas, és ez a' szent írásé; sőt
 helyet adnak ök meg e' mellett a' tudomány-aucto-
 ritásnak is (Wissenschafts-Auctorität), melly ál-
 tal azokat kívánják vezéreltetni, kik a' sz. köny-
 vek' magyarázatára megkívántató említett tulajdo-
 nokkal nem bírnak. Illyek peldaul a' protestansok-
 nak írott hitvallásai, mellyek szoros kötelező e-
 rővel bírnak mind addig, míg a' korral együtt ha-
 lado tudományosság' és az azzal együtt pályázó
 szentírás' magyarázatának megfelelnek. De dog-
 mái is vannak a' protestans egyháznak; és ha még
 ezekről nem hallott Orosz úr, keressen meg vala-
 melly protestans fő iskolát, 's fogja azokat halla-
 ni. Ne higye el soha, hogy csak annyi volna, meny-
 nyiről hallott vagy olvasott, hanem olvasson még
 két annyit mennyit tud, 's akkor fogja látni: mind
 össze mi keveset tud.

Súrkönyv.

— Az Athenaeum hivatalában találatik: *Vö-
 rösmarty Mihál' újabb munkái*. Első kötet, ve-
 linnen, füzve 1 ft 20 kr ep.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, úgymint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy ív: társából, a' Figyelmezőből, min-
 den kedden egy ív, velinnen. Ára a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. ep
 Évnyegyedenként is válthatni példányt 2 ft. 30 kr. és postán 3 forinton. Kiadó hivatal Pesten, Ferenzie'k piacán,
 437. sz. földszint.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.